

F. A. HAYEK
CONSTITUȚIA
LIBERTĂȚII

Traducere din limba engleză
de Lucian Dîrdală

POLIROM
2026

Cuprins

<i>Prefață</i>	9
Introducere	11

Partea I

VALOAREA LIBERTĂȚII

Capitolul I. Libertate și libertăți	21
Capitolul II. Virtuțile creatoare ale unei civilizații libere	32
Capitolul III. Bunul-simț al progresului.	48
Capitolul IV. Libertate, rațiune și tradiție	62
Capitolul V. Responsabilitate și libertate	78
Capitolul VI. Egalitate, valoare și merit.	92
Capitolul VII. Regula majorității.	109
Capitolul VIII. Salariați și independenți	123

Partea a II-a

LIBERTATE ȘI DREPT

Capitolul IX. Coerciția și statul.	139
Capitolul X. Legile, comenzile și ordinea	153
Capitolul XI. Originile statului de drept	167
Capitolul XII. Contribuția americană: constituționalismul.	180
Capitolul XIII. Liberalism și administrație: <i>Rechtsstaat</i> -ul	197
Capitolul XIV. Garanțiile libertății individuale.	209
Capitolul XV. Politica economică și statul de drept.	223
Capitolul XVI. Declinul dreptului.	236

Partea a III-a

LIBERTATEA ÎN STATUL BUNĂSTĂRII

Capitolul XVII. Declinul socialismului și apariția statului bunăstării	253
Capitolul XVIII. Sindicatele și forța de muncă	266
Capitolul XIX. Securitatea socială	283
Capitolul XX. Fiscalitate și redistribuire	303
Capitolul XXI. Sistemul monetar	320
Capitolul XXII. Locuințe și urbanism	335
Capitolul XXIII. Agricultură și resurse naturale	351
Capitolul XXIV. Învățământ și cercetare	367
<i>Post-scriptum</i> . De ce nu sunt un conservator	385
<i>Mulțumiri</i>	397
<i>Note</i>	399
<i>Tablă analitică de materii</i>	513
<i>Index de autori citați</i>	521
<i>Index tematic</i>	531

Introducere

Care a fost drumul ce ne-a adus aici, ce formă de guvernământ ne-a dat măreția, din ce obiceiuri ale poporului a izvorât ea? [...] Dacă privim legile, ele le asigură tuturor dreptate egală, în litigiile dintre ei. [...] Libertatea de care ne bucurăm în ceea ce privește guvernarea acoperă și viața noastră de zi cu zi. [...] Însă toată această ușurință în relațiile dintre noi nu ne lipsește de lege, în calitate de cetățeni. În fața acestui pericol, frica ne este cea mai bună pavăză, învățându-ne să ascultăm de magistrați și de legi, mai ales când e vorba de apărarea celor prejudiciați, indiferent dacă sunt scrise sau aparțin aceluși cod care, deși nescris, nu poate fi încălcat fără ca asta să aducă dezonoare.

Pericle

Pentru ca vechile adevăruri să-și mențină puterea asupra spiritului omenesc, ele trebuie reformulate în limbajul și conceptele generațiilor succesive. Exprimările care astăzi sunt cele mai adecvate se uzează cu timpul în asemenea măsură, încât încetează să mai aibă vreo semnificație precisă. Ideile de bază pot fi la fel de valabile ca întotdeauna, dar cuvintele, chiar și atunci când se referă la chestiuni încă actuale, nu mai transmit aceeași convingere, argumentele nu se mai mișcă într-un context familiar și ne oferă rareori răspunsuri directe la întrebările pe care le punem¹. Poate că acest lucru este inevitabil, căci nicio definiție a vreunui ideal ce ar putea cuceri spiritul oamenilor nu poate fi completă; ea trebuie adaptată unui anumit climat de opinie, trebuie să admită multe lucruri acceptate de toți contemporanii și să ilustreze principiile generale făcând apel la problemele care le suscită interesul.

A trecut mult timp de la reafirmarea efectivă a aceluși ideal de libertate care a inspirat civilizația modernă și a cărui realizare parțială a făcut posibile progresele ei². În realitate, de aproape un secol, principiile fundamentale pe care s-a clădit această civilizație au fost tot mai desconsiderate

și date uitării. Cel mai adesea, oamenii au căutat ordini sociale alternative în loc să încerce să înțeleagă sau să folosească mai bine principiile fundamentale ale civilizației noastre³. Doar de când ne confruntăm cu un sistem total diferit de al nostru am descoperit că ne-am pierdut orice concepție clară asupra scopurilor noastre și că nu avem principii ferme pe care să le opunem ideologiei dogmatice a adversarilor noștri.

În competiția pentru dobândirea sprijinului moral al umanității, lipsa convingerilor ferme pune Occidentul într-o situație foarte dezavantajoasă. Starea de spirit a liderilor săi intelectuali este de mult timp caracterizată prin deziluzia față de propriile principii, discreditarea propriilor realizări și preocuparea exclusivă pentru crearea unor „lumi mai bune”. Această stare de spirit nu este una prin care putem spera să câștigăm susținători. Dacă vrem să învingem în marea bătălie a ideilor, aflată în plină desfășurare, trebuie întâi să știm în ce credem. De asemenea, trebuie să avem clar în minte ce dorim să păstrăm, dacă vrem să nu intrăm în derivă. La fel de necesară este afirmarea explicită a idealurilor noastre în relațiile cu alte popoare. Astăzi, problema politicii externe este, într-o mare măsură, care dintre cele două filosofii politice va triumfa asupra celeilalte; însăși supraviețuirea noastră ar putea depinde de capacitatea de a realiza o parte suficient de puternică a umanității, pentru un ideal comun.

Va trebui să facem acest lucru în condiții defavorabile. O parte însemnată a umanității și-a însușit elemente de civilizație și a adoptat idealuri occidentale, într-o epocă în care Occidentul devenise nesigur de el însuși și își pierduse încrederea în tradițiile ce l-au făcut să fie ceea ce este. A fost o vreme în care intelectualii Occidentului abandonaseră, în mare măsură, până și credința în libertate, cea care făcuse posibilă dezvoltarea într-un ritm fără precedent, tocmai prin utilizarea completă a energiilor ce determină înflorirea unei civilizații. În consecință, cei care au devenit furnizori de idei către națiunile mai puțin dezvoltate au deprins, pe durata studiilor în Occident, nu modul în care și-a construit Occidentul propria civilizație, ci mai curând visuri despre alternative născute tocmai din succesul său.

Această evoluție este de-a dreptul tragică, întrucât convingerile ce inspiră acțiunea acestor discipoli ai Occidentului permit țărilor lor să preia mai rapid unele dintre realizările acestuia, dar le vor împiedica să-și aducă o contribuție proprie, distinctivă. Nu toate rezultatele dezvoltării istorice a Occidentului ar trebui transplantate în alte medii culturale; oricare ar fi tipul de civilizație ce va lua naștere până la urmă în regiunile aflate sub

influența Occidentului, ea ar putea căpăta forme mai potrivite dacă ar fi lăsată să crească, decât dacă ar fi impusă de sus.

Presupunând că ar fi adevărat, așa cum se obiectează uneori, că acestor regiuni le lipsește elementul necesar unei evoluții libere – spiritul inițiativei individuale –, atunci este cert că fără acest spirit nu poate crește nicio civilizație viabilă, nicăieri. Dacă el lipsește într-adevăr, primul obiectiv trebuie să fie trezirea lui; iar aceasta o va face un regim al libertății, și nu un sistem al înregimentării.

În ceea ce privește Occidentul, trebuie să sperăm că încă mai există un consens larg asupra anumitor valori fundamentale. Dar acordul nu mai este explicit; pentru ca aceste valori să-și recâștige forța, ele au nevoie urgentă de o reafirmare cuprinzătoare și de o nouă justificare. Se pare că nu există nicio lucrare care să ofere o sinteză completă a filosofiei pe care se poate sprijini o viziune consecvent liberală, nicio lucrare către care să se îndrepte cineva care ar dori să-i înțeleagă idealurile. Avem mai multe cercetări admirabile despre modul în care s-au dezvoltat „tradițiile politice ale Occidentului”. Dar, deși ele ne spun că „scopul majorității gânditorilor occidentali a fost acela de a instaura o societate în care orice individ, în condițiile unei dependențe minime față de autoritatea discreționară a conducătorilor, să beneficieze de privilegiile și responsabilitatea de a-și determina propriul comportament, în limitele unui cadru de drepturi și obligații definit în prealabil”⁴, eu nu știu pe nimeni care să explice semnificația acestei idei din perspectiva problemelor concrete ale epocii noastre.

În ultimii ani s-au făcut încercări curajoase de a clarifica acele confuzii, de mult timp dominante, în legătură cu principiile economice ale unei societăți libere. Nu doresc să subestimez ceea ce s-a realizat până acum. Totuși, deși mă consider în primul rând economist, am ajuns să simt tot mai acut faptul că multe dintre răspunsurile la problemele sociale presante ale timpului nostru derivă, în cele din urmă, din recunoașterea unor principii ce se extind în afara domeniului științei economice sau al oricărei alte discipline luate izolat. Deși am pornit de la preocupări inițiale de politică economică, am ajuns să-mi asum misiunea ambițioasă și, poate, prea îndrăzneată de a le aborda prin prisma unei reafirmări cuprinzătoare a principiilor fundamentale ale unei filosofii a libertății.

Dar nu mă simt vinovat de a mă fi aventurat astfel mult în afara domeniului în care pot pretinde că stăpânesc toate detaliile tehnice. Dacă e să redobândim o concepție coerentă asupra scopurilor noastre, poate că asemenea încercări ar trebui făcute mai des. De fapt, unul dintre elementele

pe care mi le-a relevat lucrul la această carte este acela că libertatea noastră este amenințată din mai multe direcții, din cauza faptului că suntem, adesea, mult prea dispuși să lăsăm decizia pe seama expertului sau să acceptăm, într-un mod prea puțin critic, opinia sa asupra unei probleme din care nici el nu cunoaște aprofundat decât un fragment. Dar, cum problema conflictului mereu prezent între economist și ceilalți specialiști va apărea frecvent în această carte, vreau să lămuresc de la bun început faptul că economistul nu poate pretinde că posedă o cunoaștere specială ce i-ar da dreptul să coordoneze activitățile tuturor celorlalți specialiști. Ce poate el pretinde este că, dat fiind interesul său profesional pentru conflictele de scopuri, preponderente în acest domeniu, el este mai conștient decât alții de faptul că nicio minte omenească nu poate cuprinde întreaga cunoaștere ce călăuzește acțiunile din societate, precum și de nevoia unui mecanism impersonal, independent de judecățile oamenilor, care să coordoneze eforturile individuale. Preocuparea față de procesele impersonale din societate, în care se face uz de mai multă cunoaștere decât ar putea poseda un individ sau un grup organizat de indivizi, îi pune pe economiști într-o opoziție constantă față de ambițiile altor specialiști, care pretind atribuții de control întrucât simt că nu se acordă suficientă considerație cunoașterii lor specifice.

Într-o anumită privință, această carte este, în același timp, mai ambițioasă și mai puțin ambițioasă decât se așteaptă cititorul. Ea nu se referă în principal la problemele unei anumite țări sau ale unui anumit moment, ci, măcar în primele sale părți, la principii ce își reclamă o aplicabilitate universală. Cartea își datorează concepția și structura recunoașterii faptului că aceleași tendințe intelectuale, sub diferite nume sau măști, au subminat credința în libertate, pe plan mondial. Dacă dorim să contrăm efectiv aceste tendințe, trebuie să înțelegem elementele comune ce stau la baza tuturor manifestărilor lor. Trebuie să ne reamintim că tradiția libertății nu este creația exclusivă a unei singure țări și că nicio națiune nu are, nici astăzi, vreun monopol asupra secretului său. Principala mea preocupare nu o reprezintă instituțiile sau politicile specifice Statelor Unite sau Marii Britanii, ci principiile pe care le-au dezvoltat aceste state, pe temelile puse de grecii antici, de italieni la începutul Renașterii și de olandezi, la care francezii și germanii au adus, și ei, contribuții importante. De asemenea, nu îmi propun să ofer un program politic detaliat, ci mai curând să enunț criteriile în funcție de care trebuie judecate anumite măsuri, spre a fi compatibile cu un regim al libertății. Ar contraveni spiritului acestei cărți

dacă eu m-aș considera competent în a proiecta un program politic corespunzător. În definitiv, un astfel de program trebuie să rezulte din aplicarea unei filosofii comune la problemele cotidiene.

Chiar dacă nu se poate descrie în mod adecvat un ideal fără a-l pune, constant, în antiteză cu altele, scopul meu nu este în primul rând critica⁵. Intenția mea este de a deschide căi de dezvoltare ulterioară, și nu de a bloca altele – mai bine zis, de a preveni blocarea unor astfel de căi, așa cum se întâmplă în mod inevitabil atunci când statul preia controlul unic asupra anumitor dezvoltări. Accentul meu cade pe misiunea bine definită de a ne îmbunătăți instituțiile; și, dacă nu pot decât să indic anumite direcții oportune, am încercat, în orice caz, să mă preocup mai puțin de uscăturile ce trebuie înlăturate și mai mult de drumurile ce ar putea fi astfel deschise.

Ca enunțare a unor principii generale, cartea trebuie să abordeze cu prioritate probleme fundamentale din filosofia politică, dar se va referi, treptat, și la aspecte mai concrete. Dintre cele trei părți, prima încearcă să arate de ce dorim libertatea și la ce servește ea. Aceasta implică o examinare a factorilor ce determină creșterea tuturor civilizațiilor. Discuția din această primă parte va fi cu precădere teoretică și filosofică – dacă acesta este termenul potrivit spre a descrie câmpul de întâlnire al teoriei politice, eticii și antropologiei. Ea este urmată de o examinare a instituțiilor pe care omul occidental le-a dezvoltat în scopul asigurării libertății individuale. Intrăm astfel în domeniul jurisprudenței și vom recurge la o abordare istorică a problemelor. Însă această evoluție nu va fi privită cu prioritate nici din perspectiva juristului, nici din cea a istoricului. Atenția noastră se va îndrepta către creșterea unui ideal, de cele mai multe ori abia întrevăzut și imperfect realizat, ideal ce necesită clarificări suplimentare spre a putea servi drept călăuză în rezolvarea problemelor timpului nostru.

În partea a treia a cărții, aceste principii vor fi testate prin aplicarea lor la câteva dintre problemele economice și sociale critice ale zilei. Subiectele selectate provin din arii în care o alegere greșită, din evantaiul posibilităților ce ne stau în față, ar periclita, foarte probabil, libertatea. Discutarea lor are rolul de a releva cât de des urmărirea aceluiași obiective, prin diverse metode, poate fie să întărească, fie să distrugă libertatea. Este vorba, în cea mai mare parte, de probleme la care tehnicile din știința economică nu pot furniza, singure, suficiente repere pentru formularea unei politici și care, din această cauză, pot fi testate corespunzător doar într-un cadru mai larg. Dar aspectele complexe ridicate de fiecare dintre ele nu pot fi în

niciun caz tratate exhaustiv în acest volum. Discutarea lor are, în primul rând, rolul de a pune în evidență obiectivul principal al cărții – și anume necesara întretesere a filosofiei, jurisprudenței și economiei libertății.

Această carte intenționează să ajute înțelegerea, nu să aprindă entuziasmul. Deși, atunci când scrii despre libertate, tentația de a apela la emoție este adesea irezistibilă, m-am străduit să conduc discuția într-un spirit cât se poate de sobru. Deși sentimentele exprimate în sintagme precum „demnitatea omului” și „frumusețea libertății” sunt nobile și demne de laudă, ele nu-și găsesc locul în cadrul unei tentative de persuasiune rațională. Sunt conștient de pericolul unei astfel de abordări cu sânge rece, pur intelectuale, a unui ideal ce este pentru mulți o emoție sacră și care a fost apărat cu curaj de atâția alții, pentru care nu a reprezentat niciodată o problemă intelectuală. Nu cred în victoria cauzei libertății dacă nu ne sunt trezite sentimentele. Dar, deși instinctele puternice din care s-a nutrit întotdeauna lupta pentru libertate constituie un suport indispensabil, ele nu sunt nici o călăuză sigură, nici o garanție împotriva erorii. Aceleași sentimente nobile au fost mobilizate în slujba unor scopuri profund pervertite. Mai mult, argumentele ce au subminat libertatea aparțin cu precădere sferei intelectuale și de aceea trebuie să le respingem aici.

Unii cititori ar putea fi deranjați de impresia că eu nu consider valoarea libertății individuale drept o presupuziție etică incontestabilă și că, încercând să-i demonstrez valoarea, poate că fac din argumentul în favoarea sa o chestiune de eficiență. Ar fi o confuzie. Însă este adevărat că, dacă dorim să-i convingem pe cei ce nu ne împărtășesc supozițiile morale, atunci nu trebuie să le considerăm de la sine înțelese. Trebuie să arătăm că libertatea este nu doar o valoare oarecare, ci sursa și condiția celor mai multe valori morale⁶. Ceea ce îi oferă individului o societate liberă reprezintă mult mai mult decât ar putea el realiza dacă doar el ar fi liber. De aceea, nu putem aprecia exact valoarea libertății până nu știm cum anume diferă o societate de oameni liberi de una în care nu domnește libertatea.

De asemenea, trebuie să îl avertizez pe cititor să nu se aștepte ca discuția să rămână permanent în planul idealurilor înalte sau al valorilor spirituale. În practică, libertatea depinde de chestiuni cât se poate de prozaice, iar cei dornici să o apere trebuie să-și arate devoțiunea acordând atenție preocupărilor obișnuite din viața politică și făcând eforturi pentru a înțelege problemele pe care idealistul este adesea înclinat să le considere comune, dacă nu chiar vulgare. Liderii intelectuali ai mișcării pentru libertate și-au limitat prea adesea atenția la acele întrebări ale libertății aflate mai